

XALQARO TIJORAT ARBITRAJI QARORLARNI TAN OLIISH VA IJRO ETISH

Bo'riyev A'zamjon Akbarjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti 3-bosqich talabasi

azamjonboriyev8@gmail.com

Annotatsiya: Arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish xalqaro nizolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi, ammo ular muammolardan holi emas. Ushbu maqolada tan olish va ijro etish jarayoni bilan bog'liq murakkabliklar, jumladan yurisdiksiya, davlat siyosati va protsessual adolat bilan bog'liq masalalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, u tan olish va ijro etish rejimining samaradorligi va samaradorligini oshirish uchun turli yechimlar va ilg'or tajribalarni o'rganadi, masalan, namunaviy qonunlardan foydalanish, uyg'unlashtirish harakatlari va xalqaro konvensiyalarning roli. Ushbu muammolarni hal qilish va tegishli choralarni ko'rish orqali xalqaro arbitraj hamjamiyati hakamlar sudlari qarorlarining qonuniyligi va ishonchliligini yanada mustahkamlashi mumkin, natijada global arbitraj tizimiga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi.

Abstract: The recognition and enforcement of arbitral awards play a vital role in international dispute resolution, yet they are not without challenges. This article examines the complexities surrounding the recognition and enforcement process, including issues related to jurisdiction, public policy, and procedural fairness. It also explores various solutions and best practices to enhance the effectiveness and efficiency of the recognition and enforcement regime, such as the use of model laws, harmonization efforts, and the role of international conventions. By addressing these challenges and implementing appropriate measures, the international arbitration community can further strengthen the legitimacy and reliability of arbitral awards, ultimately fostering greater confidence in the global arbitration system.

Kalit so'zlar: Arbitraj qarorlarini tan olish, Nyu-York Konvensiyasi, UNCITRAL, Arbitraj bitmi hamda izohi. Ommaviy tartib, milliy sudlar,

Arbitraj nizolarni xalqaro miqyosda hal qilishning bir usuli hisoblanadi. Bu, muammolarni suddan tashqarida, adolatli va neytral arbitrlar yoki arbitraj tribunallari orqali hal qilishga yordam beradi. Arbitraj qarorlari dunyoning ko'pchilik mamlakatlari tomonidan tan olinadi va amalga oshiriladi. Bu jarayonda qabul qilingan qarorlar qonun bilan belgilangan adolatli va neytral usullar orqali ijro etiladi.

Arbitraj qarorlarni tan olish va ijro etish xalqaro arbitrajning hal qiluvchi jihati bo'lib, bu orqali arbitraj sudlari tomonidan chiqarilgan qarorlarga ishonch ortadi. Ushbu maqola tan olish jarayonini hamda qarorlarni ijro etishni har tomonlama ko'rib

chiqish va uning huquqiy asoslarini, asosiy tamoyillari va amaliy oqibatlarini o'rganishga qaratilgan. Arbitraj qarorlarini tan olish birinchi navbatda xalqaro konvensiyalar, xususan 1958 yildagi Nyu-York konvensiyasi bilan tartibga solinadi. Ushbu shartnoma 160 dan ortiq mamlakatlarda arbitraj sudlari qarorlarini tan olish va ijro etish uchun huquqiy asoslarni belgilaydi va xalqaro arbitrajni osonlashtiradigan yagona rejimni o'rnatadi. Nyu-York Konvensiyasi xalqaro tijorat arbitraj qarorlarni qay tartibda ijro etish va tan olishni tartibga soladi. Nyu-York Konvensiyasi, Chet el sudlari va Xalqaro arbitraj sudlariga oid Bitim va Shartnomalarni qabul qilgan har bir davlat Konvensiya ishtirokchilarining arbitraj sudlari qarorlarini tan olish va ularning boshqa davlatlarda amalda bo'lgan huquqiy me'yorlar asosida ijro etilishini ta'minlaydi. Nyu-York konvensiyasiga muvofiq, bir davlatda chiqarilgan arbitraj qarorlari boshqa bir shu konvensiyaga qo'shilgan davlatda tan olinishi va ijro etilishi mumkin. Bunga erishish uchun ijro etishni talab qilayotgan tomon odatda arbitraj qarori va tasdiqlovchi hujjatlarni ijro so'ralayotgan yurisdiksiyadagi vakolatli sudga taqdim etadi. Keyin sud qarorni Konvensiyada ko'rsatilgan tan olish va ijro etishning muayyan mezonlariga mos kelishini tekshiradi. Umuman olganda, Nyu-York konvensiyasi xalqaro arbitrajning asosi bo'lib xizmat qiladi, arbitraj qarorlarini chegaralar bo'ylab tan olish va ijro etish uchun asos yaratadi va xalqaro savdo nizolarini hal qilish samaradorligiga hissa qo'shadi.

Dastlab xalqaro tijorat arbitraji qarorlarni tan olish masalalariga to'xtalib o'tamiz. Bunda asosiy tamoyillar quyidagilardan iborat:

1. Tomonlarning roziligi: Arbitraj sudining hal qiluv qarorlarini tan olish partiyalar avtonomiyasi tamoyiliga asoslanadi, bunda tomonlar o'z nizolarini ixtiyoriy ravishda arbitraj sudiga topshirishga va natijada chiqarilgan qarorlarga rioya qilishga rozi bo'ladilar.
2. Yakuniylik va aniqlik: Arbitraj qarorlari nizolar uchun yakuniy va majburiy qarorlarni taqdim etish, tijorat munosabatlarida aniqlik va barqarorlikni ta'minlash uchun mo'ljallangan.
3. Da'vo qilish uchun cheklangan asoslar: Arbitraj sudining qarorlarini tan olishga e'tiroz bildirish uchun asoslar odatda tor bo'lib, xalqaro arbitraj rejimlarining ijro etish tarafdori ekanligini aks ettiradi.
4. Diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik: Arbitraj sudining qarorlarini tan olish tomonlarning fuqaroligi, millati, irqiga yoki qarorning qaysi tijorat arbitraji tomonidan chiqarilganligiga qarab kamsitilmasdan amalga oshirilishi kerak.

Arbitraj sudining hal qiluv qarorini tan olishni talab qilish tartibi yurisdiksiyaga qarab farq qiladi, lekin odatda tegishli sud yoki sud organiga ariza berishni o'z ichiga oladi. Ariza beruvchi har qanday talab qilinadigan tasdiqlovchi hujjatlar bilan birga qarorning haqiqiyliги va haqiqiyliğini tasdiqlovchi dalillarni taqdim etishi kerak. Xorijiy arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi 1958-yildagi Nyu-York

konvensiyasining 5-moddasida arbitraj kelishuvlarining haqiqiylikiga qo'yiladigan talablar ko'rsatilgan. Bular:

1. Shartnoma shakli: Shartnoma yozma shaklda bo'lishi kerak. Bunga tomonlar tomonidan imzolangan shartnomalar, xatlar, telegrammalar almashinuvi yoki shartnomani qayd etishni ta'minlaydigan boshqa aloqa vositalari kiradi. Arbitraj kelishuvlarining yozma ravishda to'g'ri rasmiylashtirilishini ta'minlash juda muhimdir. Bu manfaatdor tomonlar tomonidan imzolangan aniq yozma kelishuvga ega bo'lishni anglatadi. Yozma kelishuvdagi har qanday noaniqlik uning haqiqiyliги bilan bog'liq muammolarga olib kelishi mumkin.

2. Shartnomaning mazmuni: Arbitraj kelishuvida ko'rib chiqiladigan nizolar doirasi va arbitraj jarayonini tartibga soluvchi qoidalar aniq ko'rsatilishi kerak. Tomonlarning nizolarni arbitrajga topshirish niyatini ifodalovchi o'ziga xos tilni kiritish va keyinchalik nizolarga olib kelishi mumkin bo'lgan noaniqlik yoki noaniq shartlardan qochish kerak. Shartnoma tomonlarning o'z nizolarini arbitraj sudiga topshirish niyatini aks ettirishi kerak. Unda arbitraj orqali hal qilinishi kerak bo'lgan masalalar ko'rsatilishi kerak.

3. Da'vo almashinuvi: Agar taraflardan biri o'z da'vosida yoki himoyasida arbitraj kelishuvi mavjudligini da'vo qilsa, ikkinchi tomon esa bunga e'tiroz bildirmasa, shartnoma haqiqiy hisoblanadi. Agar tomonlardan biri arbitraj kelishuvi sudda ko'rilganda uning mavjudligiga e'tiroz bildirmasa, bu uning haqiqiylikini tan olish sifatida talqin qilinishi mumkin. Shu sababli, sud jarayoni davomida arbitraj kelishuvlariga oid har qanday da'volarni diqqat bilan ko'rib chiqish va ularga javob berish muhimdir. Bu shuni anglatadiki, agar arbitraj kelishuvining mavjudligini ikkala tomon ham tan olsa yoki e'tiroz bildirmasa, u yozma shakldagi talabga javob beradi.

5. Keyingi kelishuvlar: Arbitraj qoidalarini o'zgartiruvchi har qanday kelishuvlar ham yozma ravishda hujjatlashtirilishi va ishtirokchilar tomonidan imzolanishi kerak. Ushbu o'zgartirishlar 5-modda talablariga muvofiqligini ta'minlash, ularni amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelmaslik uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, taraflar arbitraj kelishuvlarini to'g'ri hujjatlashtirish va nizolarni arbitraj muhokamasi orqali hal qilishda ularning ijro etilishi va samaradorligini oshirish uchun 5-modda talablariga muvofiqligini ta'minlashlari kerak.

Bu o'rinda asosiy to'xtalib o'tadigan jihat bu ommaviy tartibdir. Nyu-York konvensiyasining 5-moddasida "The recognition or enforcement of the award would be contrary to the public policy of that country." Ya'ni chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijroga qaratish ommaviy tartibga zid bo'lsa uni ijro etish va tan olish rad etilishi mumkin. Ushbu qism chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijroga qaratishda davlat mahkamalarining va chet el arbitraj qarorlarining asosiy muhimligini ko'rsatadi va unga xalqaro tijorat arbitrajida muhim asos beradi. Ushbu qism chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijroga qaratishni umumiy tartibga zid bo'lgan holatlar uchun

istisno etadi. Bu qism konvensiyaning majburiy ijro maqsadidan chetga chiqmasligini, faqat ma'lum holatlarda umumiy tartib sababli o'zgartirish kerakligini ta'minlash uchun muhimdir. Yuqorida ta'kidlanganidek New York konvensiyasida agar chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijroga qaratish agar davlatning ommaviy tartibiga zid keladigan bo'lsa uning ijrosi va tan olinishi rad etilishi mumkin. Konvensiyada ommaviy tartibning qanday shakllarda bo'lishi, qanday holatlar ommaviy tartibga zid kelishi haqida batafsil malumot keltirilmagan. Chunki har bir davlatda o'zining milliy siyosati va ommaviy tartibi turlicha ekanligini keltirishimiz mumkin.

Nyu-York konvensiyasining ushbu qoidasi xalqaro arbitraj huquqining muhim jihatini aks ettiradi. Xorijiy arbitrajning hal qiluv qarorini tan olish yoki ijro etish masalasini ko'rib chiqishda u ijro talab qilinayotgan davlatning davlat siyosatini hurmat qilish muhimligini ta'kidlaydi. Huquqiy nuqtai nazardan, ushbu qoida sudlarga, agar sud ijro etuvchi mamlakatda adolatning asosiy tamoyillari yoki davlat siyosatini buzsa, ijroni rad etishga imkon beradi. Huquqshunoslar ko'pincha ushbu qoidani ichki huquqiy tizimlarning yaxlitligini ta'minlash va xalqaro arbitraj qarorlarining ijro etilishini rag'batlantirish uchun muhim deb bilishadi. U nizolarni hal etishda suverenitet va xalqaro hamkorlik tamoyillari o'rtasidagi muvozanat mexanizmi bo'lib xizmat qiladi.

Arbitraj sudi qarorini ijro etish va tan olish UNCITRAL namunaviy qoidalariga muvofiqligi. Quyidagi misolda bu qanday amalga oshirishini muhokama qilamiz.

Germaniyada joylashgan A kompaniyasi Yaponiyada joylashgan B kompaniyasi bilan elektron komponentlarni sotish bo'yicha shartnoma tuzadi. Yetkazib berilgan komponentlarning sifati bilan bog'liq nizolar paydo bo'ladi, bu esa B kompaniyasining o'z shartnomasidagi arbitraj bandiga muvofiq A kompaniyasiga qarshi arbitraj ishini boshlashiga olib keladi. Arbitraj Singapurda bo'lib o'tadi va hakamlik sudi B kompaniyasi foydasiga qaror chiqaradi va A kompaniyasiga nuqsonli komponentlar uchun zararni to'lashni buyuradi.

Endi B kompaniyasi arbitraj qarorini A kompaniyasining Germaniyada joylashgan aktivlariga nisbatan amalga oshirishga harakat qilmoqda. UNCITRAL namunaviy qonuniga ko'ra, tan olish va ijro etish jarayoni quyidagicha davom etishi mumkin:

1. Arbitraj qarorining tan olinishi:

B kompaniyasi arbitraj qarorini Germaniyadagi vakolatli sudga zarur hujjatlar, shu jumladan hakamlik kelishuvi va qarorni A kompaniyasiga topshirganligi to'g'risidagi dalillar bilan birga taqdim etadi. Nemis sudi qarorning namunaviy qonun talablariga muvofiqligini tekshirish uchun ko'rib chiqadi va A kompaniyasi hakamlik muhokamasi haqida tegishli ma'lumotga ega ekanligini va o'z ishini taqdim etish imkoniyatiga ega ekanligini tasdiqlaydi.

2. Da'vo uchun cheklangan asoslar:

A kompaniyasi qarorning tan olinishi va ijro etilishiga UNCITRAL na'munaviy qonunida ruxsat etilgan cheklangan asoslar, masalan, arbitraj muhokamasi jarayonida protsessual qoidabuzarliklar yoki nizoning arbitrajligi bilan bog'liq masalalar bo'yicha e'tiroz bildirishga urinishi mumkin. Biroq, e'tiroz uchun asoslar tor va isbotlash yuki o'z e'tirozlarining asosligini ko'rsatish uchun A kompaniyasiga yuklanadi.

3. Majburiy ijro etish tartibi:

Nemis sudi arbitraj qarorini tasdiqlaydi va A kompaniyasi tomonidan ko'tarilgan har qanday e'tirozlarni rad etadi deb faraz qilinsa, u qarorni ijro etish uchun sud buyrug'ini chiqaradi. Shundan so'ng B kompaniyasi A kompaniyasining Germaniyadagi aktivlariga nisbatan bank hisoblarini yopish yoki mulkni xatlash kabi chora-tadbirlar orqali sud qarorini ijro etishni davom ettirishi mumkin.

4. Kamsitishga yo'l qo'ymaslik prinsipi:

Ijro etish jarayoni davomida Germaniya sudi kamsitmaslik tamoyilini qo'llaydi, Singapurdan kelgan xorijiy arbitraj qaroriga mahalliy qarorlar bilan teng munosabatda bo'ladi. Bu B kompaniyasiga Germaniya qonunchiligiga muvofiq teng munosabatda bo'lishini ta'minlaydi.

5. Xalqaro e'tirof:

Germaniyada arbitraj qarorining tan olinishi va ijro etilishi UNCITRAL namunaviy qonuni tomonidan ta'minlangan arbitraj qarorlarining xalqaro tan olinishi va ijro etilishini namoyish etadi. Namunaviy qonun qoidalarining turli yurisdiksiyalarda izchil qo'llanilishi xalqaro arbitrajning prognozligi va samaradorligini oshiradi.

Ushbu misol UNCITRAL namunaviy qonuni xalqaro tijorat nizolarida arbitraj qarorlarining tan olinishi va ijro etilishiga qanday yordam berishini ko'rsatadi, bu esa arbitraj qarorlarining chegaralar bo'ylab yakuniyligi va ijro etilishini ta'minlaydigan asosni ta'minlaydi.

Jahon tajribasi.

Shvetsariyada arbitraj qarorlarining tan olinishi va ijro etilishi. Shveysariyada arbitraj qarorlarining tan olinishi va ijro etilishi Shveysariyaning Xalqaro xususiy huquq to'g'risidagi Federal qonuni (PILA) va Shveysariyaning Xalqaro arbitraj qoidalari bilan tartibga solinadi. Ushbu qonunlar UNCITRALning Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risidagi namunaviy qonuni tamoyillariga mos keladi va arbitraj sudlarining qarorlarini tan olish va ijro etish uchun mustahkam asosni ta'minlaydi. Bu Federal qonunga ko'ra tan olish jarayonini boshlash uchun ijro etishni talab qilayotgan tomon arbitraj qarorini vakolatli Shveysariya sudiga taqdim etadi. Sud qarorni Shveysariya qonunchiligi talablariga javob berishini va arbitraj muhokamasi hakamlik kelishuvi va protsessual adolat tamoyillariga muvofiq olib borilganligini tekshirish uchun ko'rib chiqadi. Shveysariyada arbitraj qarorlarini tan olish yoki ijro etishni rad etish uchun asoslar cheklangan va asosan UNCITRAL namunaviy qonunida

ko'rsatilganlarni aks ettiradi. Bu asoslar qatoriga tomonlarning layoqatsizligi, haqiqiy bo'lmagan hakamlik kelishuvi, tegishli jarayonning buzilishi yoki Shveysariya qonunchiligi bo'yicha arbitraj predmeti bo'lmasligi kabi masalalar kiradi. Shveysariya sudi arbitraj qarorining ijro etilishini tasdiqlaganidan so'ng, u ijro etilishi to'g'risida deklaratsiya beradi. Majburiy choralar ko'rmoqchi bo'lgan tomon keyinchalik qarorni ijro etish choralarini ko'rishi mumkin, masalan, aktivlarni musodara qilish yoki huquqni muhofaza qilish organlaridan yordam so'rash. Shveysariya arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etishda kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik tamoyiliga amal qiladi. Xorijiy arbitraj qarorlari mahalliy sud qarorlari bilan teng ko'rib chiqiladi, bu esa hakamlik muhokamasida ishtirok etuvchi tomonlar uchun teng sharoitlarni ta'minlaydi. Shveysariya xorijiy arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi Nyu-York konvensiyasini imzolagan. Ushbu xalqaro shartnoma 160 dan ortiq mamlakatlarda arbitraj qarorlarining tan olinishi va ijro etilishini osonlashtiradi va Shveysariyada chiqarilgan qarorlarning global ijro etilishini yanada kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, Shveysariya arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish uchun qulay huquqiy asos yaratadi, tomonlarga xalqaro tijorat nizolarini arbitraj orqali hal qilishning ishonchli va samarali mexanizmini taklif etadi.

O'zbekistonda arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish bir qancha qonuniy asoslarga ega. O'zbekiston Respublikasi hududida chet el davlatlari sudlari va xalqaro arbitraj sudlarning qarorlarini tan olish hamda ularni ijro etish etilishi mamlakatimizning bugungi kundagi xalqaro huquqiy faoliyatining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 1995 yil 20 dekabrda qabul qilingan qarorga binoan O'zbekiston Respublikasi 1958 yil 10 iyundagi "Chet el davlatlari hakamlik qarorlarini e'tirof va ijro etish haqida"gi Nyu-York Konvensiyasiga qo'shilgan davlatlar tarkibiga kiradi. Ushbu Konvensiya qatorida mamlakatimizda chet el davlatlari hakamlik sudlari qarorlarini e'tirof va ijro etishni tartibga soluvchi va boshqa xalqaro hujjatlar hamamaldadir. Jumladan, 1992 yil 20 martda Kiyev shahrida MDH davlatlari rahbarlari tomonidan shu davlatlar xo'jalik subyektlari o'rtasida shartnomaviy va boshqa fuqarolik huquqiy munosabatlaridan kelib chiqqan nizolarni ko'rib hal etish, hamda ular bo'yicha qarorlar ijrosini ta'minlash haqidagi Bitim imzolangan. Bundan tashqari, Minsk shahrida 1993 yil 22 yanvarda MDHga a'zo davlatlar tomonidan "Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo'yicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar to'g'risida" Konvensiya imzolangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi bir qator davlatlar bilan chet el sudlari va xalqaro arbitraj sudlarning qarorlarini tan olish hamda ularni ijro etishda huquqiy yordam ko'rsatish bo'yicha ikki taraflama Shartnomalar tuzgan. Nyu-York Konvensiyasi chet el davlatlari hakamlik sudlarida xalqaro arbitraj sudlarning qarorlarini qay tartibda tan olish hamda qanday ijro etilishi

lozimligini, shuningdek, chet el davlatlari hakamlik sudlari qarorlarini ijro etish holatlarini belgilaydi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida qonun.
2. New york konvensiyasi
3. New York convention article V (2)
4. Xalqaro tijorat arbitraji tamoyillari va amaliyoti. Margaret L.Mozes.2020-yil 298-bet
5. UNCITRAL namunaviy qonuni.
6. <https://lex.uz/docs/-180552>
7. <https://casetext.com/case/parsons-wh-ov-v-societe-g-de-l-du-p>
8. Morgaret L. Mozes Xalqaro tijorat arbitraji tamoyillari va amaliyoti Uchinchi nashr. / T. : Lesson press, - 502 bet.
9. Garry Born. International Commercial Arbitration Law. Third edition. 4250 pages
10. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.02.2021-y., 03/21/674/0123- son
11. <https://www.nortonrosefulbright.com/en/>
12. <https://www.newyorkconvention.org>
13. CHET CHET EL ARBITRAJ QARORLARINI TAN Olish va ijroga qaratishni rad etuvchi holatlar: Ommaviy tartib. Ilmiy maqola.
14. Casetext.com